

Eyjar II í Kjós

Deiliskráning á tveimur skipulagsreitum

Birna Lárusdóttir

**FS323-06161
Reykjavík 2006**

Forsíðumyndin er af fjárhústóft GK-338:014. Húsin á Eyjum I-II eru í baksýn.

© Fornleifastofnun Íslands 2006
Bárugötu 3
101 Reykjavík
Sími: 551 1033
Fax: 551 1047
Netfang: fsi@instarch.is
Heimasíða: www.instarch.is

Efnisyfirlit

I. INNGANGUR	4
II. DEILISKRÁNING OG FORNLEIFAR.....	5
III. FORNLEIFASKRÁ.....	7
IV. FORNLEIFAR INNAN DEILISKIPULAGSREITA.....	14
V. NIÐURSTÖÐUR OG SAMANTEKT.....	17
HEIMILDIR	18
VIÐAUKI:.....	19

I. Inngangur

Dagana 15.-16. júní sl. fór fram könnun á fornleifum í landi Eyja II í Kjósarhreppi að ósk landeigenda. Gert hefur verið deiliskipulag fyrir hluta jarðarinnar, annars vegar 65 ha. svæði sem tekur að mestu leyti yfir heimatún og hins vegar 80 ha. svæði austar í landi jarðarinnar, sunnan og suðvestan við Eyjatjörn og að auki mjó ræma allt norður að Laxá. Til stendur að reisa nokkur íbúðarhús á vestari reitnum en skipulag var enn í þróun þegar skráningin fór fram og því ekki ljóst hvar rask verður mest í nágrenni framtíð.

Svæðisskráning hafði áður verið gerð fyrir jörðina, þ.e. ritheimildum um fornleifar safnað. Svæðisskráningin var lögð til grundvallar fornleifakönnun en að auki var gengið um allt deiliskipulagssvæðið í leit að fornleifum. Ólafur Magnússon, sem er uppalinn á Eyjum II, gaf upplýsingar um minjastaði og ýmislegt annað í landi jarðarinnar og eru honum færðar bestu þakkir fyrir hjálpina. Sömuleiðis fær starfsfólk Landlína í Borgarnesi þakkir fyrir aðstoð við kortagerð.

Hér á eftir verður fyrst fjallað um lagasetningu um fornleifar. Þá verður birt fornleifaskrá og að lokum fjallað um niðurstöður fornleifaskráningar. Aftast er síðan viðauki með lista yfir fornleifar í landi Eyja og Eyjahóls sem eru utan deiliskipulagsreita og voru því ekki kannaðar á vettvangi.

II. Deiliskráning og fornleifar

Á undanförunum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Samkvæmt 17. grein þjóðminjalaga (nr. 88/1989, sbr. lög með síðari breytingum), eru allar fornleifar á Íslandi friðhelgar :

“Fornleifum má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi né nokkur annar, spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja.” Auk þjóðminjalaga ná lög um mat á umhverfisáhrifum nr. 63/1993 einnig yfir verndun menningarminja, enda markmið laganna að tryggja að mat á umhverfisáhrifum verði fastur liður í undirbúningi að framkvæmdum. Er fornleifakönnunin sem þessi skýrsla byggir á unnin í anda þeirra markmiða sem sett hafa verið með hinni nýju löggjöf.

Mat á áhrifum fyrirhugaðra framkvæmda skv. nýju skipulagi gerir kröfur um fjölþætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn, enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum (16. gr.) víðtæk. Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja, 100 ára eða eldri, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á. Í lögunum eru gefin allnokkur dæmi, svo sem byggðaleifar, bæjarstæði, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum; einnig vinnustaðir þar sem aflað var fanga, sel, verstöðvar, ból, mógrafir, kolagrafir, gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita, gamlir vegir, stíflur, brýr, vöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra; varnarmannvirki; þingstaðir, hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð; áletranir, greftrunarstaðir og skipsflök.

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll forn mannvirki í heldur einnig staðir sem á einn eða annan tengjast menningu og atvinnuvegum. Þessu hefur verið fylgt við umhverfismatið, á sama hátt og gert er við almenna fornleifaskráningu. Ef nauðsynlegt er talið að spilla fornleifum eða hylja þær, þarf að leita heimildar Fornleifaverndar ríkisins. Komi til björgunargraftar vegna framkvæmda, ber framkvæmda-aðili þann kostnað sem af því hlýst.

Algengt er að staðir komi í ljós við vettvangsrannsókn, en ekki fullljóst hvort um fornleifar er að ræða eða ekki. Eru þeir látnir njóta vafans og færðir á fornleifaskrá, enda mjög óheppilegt ef minjar finnast við jarðrask í upphafi framkvæmda. Veldur það töfum og

kostnaði fyrir framkvæmdaaðila auk þess sem minjastaðir spillast og aðilar fornleifavörslu eru knúnir til að gera skyndirannsókn og jafnvel hefja stórfelldan björgunaruppgröft með skömmum fyrirvara. Með hliðsjón af ofangreindum lagaákvæðum, er skylt að geta þeirra takmarka sem eru á meðfylgjandi mati: Þrátt fyrir ítarlega heimildarkönnun og vettvangsathugun eru fornleifar þess eðlis að seint verður skorið úr með fullri vissu að við tiltekna framkvæmd verði engin hætt á að minjar finnist þar við jarðrask.

III. Fornleifaskrá

GK-338 Eyjar

40 hdr. 1705. Bændaeign. 40 hdr. 1847. Hálfkirkja var á jörðunni. Kirkjunnar á Eyjum er fyrst getið í málðaga frá því um 1180: "Mariu kirkia i Eyvum a .x. hundrað j lande oc scog j Svinadal." (DI I, 267) Í málðaga kirkjunnar frá um 1367 segir: "xlvij. Mariukirkia j eyium a xc j lande og skog j Suijnadal." (DI III, 219) í Vilcinsmálðaga er textinn svipaður: 1397: "a xc j landi oc skog j Svijnadal." (DI IV, 116)

Hjáleigur 1705 Eyjahóll og Hvassanes (í eyði frá því snemma á 18. öld) báðar í byggð, Gróukot hjáleiga í eyði frá um 1645 og önnur nafnlaus eyðihjáleiga einnig í eyði frá um 1645. Eyjahóll (GK-339) hjáleiga 1847, í sömu ábúð og Eyjar frá 1888. Á túnakorti er einig nefnt Hólahúsatún sem virðist vera í byggð 1917.

1705: "Engjum spilla skriður úr fjalli, en túnunum bæði og engjunum vatnságangur af á, sem nærri rennur með aur og grjóti og landbroti. Hætt er kvikfjænaði fyrir foruðum. Búfjárhögum spilla skriður." JÁM III, 405. 1840: "... á þýfði láglandi, hefir stórt tún, engi víðslægt en heimaland minna, útbeitarlítið á vetrum; jörðin á Eyjadal." SSGK, 257. Tvíbýli 1917: Tún alls 10,79 teigar, garðar 2000m².

GK-338:001 Eyjar bæjarhóll bústaður

Bæjarhóllinn á Eyjum, girðing liggur yfir hesta punkt hans. Til hægri er íbúðarhúsið á Eyjum II. Horft í norður.

64°18.447N 21°33.705V

Skv. túnakorti frá 1917 stóðu Eyjabæirnir tveir á svipuðum stað og íbúðarhúsin nú og ekki er annað vitað en það séu gömul bæjarstæði að öðru leyti en því að Eyjar I stóðu áður dálítið austar en nú er. Í þessari skráningu er lögð áhersla á Eyjar II sem eru austar á bæjarstæðinu.

Bærinir standa á náttúrulegum hæðarrana sem liggur frá austri til vesturs og eru Eyjar I á vesturenda hans. Hæð þessi sem og aðrar í kring urðu áður fyrir stundum umflotnar vatni í flóðum og skýrir það líkast til bæjarnafnið, þ.e. Eyjar. Nú er fjöldi húsa á bæjarstæðinu, bæði íbúðarhús og útihús.

Ekki er gott að staðhæfa að hve miklu leyti hóllinn undir húsunum er náttúrulegur og erfitt að meta stærð hans. Þó má ætla að hið eiginlega bæjarstæði sé um 100 x 50 m frá

austri til vesturs. Það virðist votta fyrir upphleðslu vestan við íbúðarhúsið á Eyjum II en þar var kálgarður 1917 ef marka má túnakort. Hóllinn rís einmitt hæst á þessum stað, þar sem girðing liggur þvert yfir hann mitt á milli Eyja I og II. Ekki eru djúpir kjallarar undir íbúðarhúsunum og því ekki víst að mannvistarleifum hafi mikið verið raskað þegar þau voru byggð. Á heildina litið hefur þó mikið umrót verið á bæjarhólnum á 20. öld því þar er fjöldi útihúsa og skemma auk íbúðarhúsa. Engin tóftamerki eða hleðslur sjást á yfirborði.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Túnakort 1917

GK-338:002 heimild um hálfkirkja

64°18.446N 21°33.703V

EYJAR Í KJÓSS (K) - Maríu (REYNIVALLAÞING) - HÁLFKIRKJA

[1180]: Mariu kirkia i Eyvum a .x. hundrað j lande oc scog j Svinadal. buning sinn allan i tiolldom oc alltara klæþom. krosom oc kloccom oc kertisticom. oc þat er at skylldo þarf til guþs þionostu at hafa. þa er messo scal syngia. fyrir þat vtan er prestur hefir með ser.

þar scal syngia annan hvern dag loghelgan af reyne vollom. scildir til paska dagr oc kyndil messa.

kavpa hundraþe alna.

Heima tivnd oc lysa of vetrinn of nætr þa er svngit er oc fyrir allar log hatþer.

[Þar skal syngia annan hvern dag loghelgan. oc kaupa slico kaupse sem biskup vill*; Máld DI I 267 (frá [yngri viðbót?)]

[1367]: xlvij. Mariukirkia j eyjum a xc j lande og skog j Suijnadal.

les Vilchinsbok; Hítardalsbók DI III 219

1397: a xc j landi oc skog j Svijnadal.

Þar skal syngia annann hvern dag loghelgann af Reynivollum. paskadag oc kyndilmessv.

Þar skal lvkast c presti.

tekzt heimatund

lys vmm vetrinn vmm nætur þa er sungid er oc firir allar hatijder; Máld DI IV 116

{1598: hálfkirkja; AM 263 fol. bl. 63, 65} Í Jarðabók Árna og Páls 1705 segir: "Hjer segja menn að til forna hafi hálfkirkja verið, en enginn minnst, að það hús uppi verið nje tíðir fluttar og við öngvan þykjast menn talað hafa, sem það mundi." "Í fjallinu móti Fjárhúshólnum eru Votuhjallaklettur og Votahjalli þar uppi. Þar utar Kirkjuhjallagil og Kirkjuhjalli. Þar uppi er dálítið graslendi," segir í örnefnaskrá.

Ekki er vitað hvar kirkjan stóð en líklega hefur verið þar í kring. Eina örnefnið sem gæti verið vísbending um staðsetningu kirkjunnar er Kirkjuhelli ofarlega í Meðalfelli, norðaustan við bæjarstæðið. Giska má á að kirkjan hafi verið í stefnu beint suður af honum eða e.t.v. borið í hjallann frá bæ séð. Af því að dæma hefur hún staðið austan við Eyjar II en þar eru nú m.a. hæsnahús og skemma.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Heimildir:DI; JÁM III, 404; Ö-Eyjar, 5

GK-338:003 heimild um útihús

64°18.463N 21°33.678V

Skv. túnakorti frá 1917 stóð útihús um 30 m norðvestur af íbúarhúsi á Eyjum II.

Húsið hefur staðið á bæjarhól eða norðurjaðri hans, fast við staðinn þar sem nú liggur girðing milli Eyja I og II.

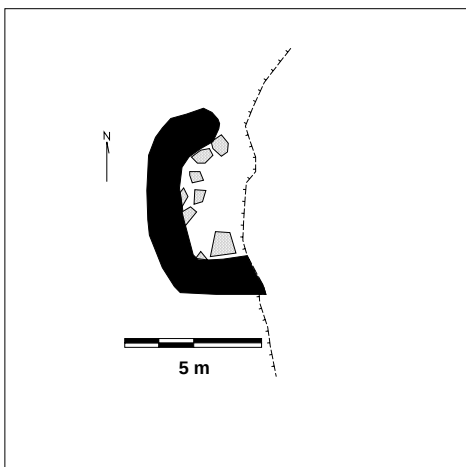
Húsið er alveg horfið.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Heimildir:Túnakort 1917

GK-338:008 tóft rétt

64°18.304N 21°33.359V

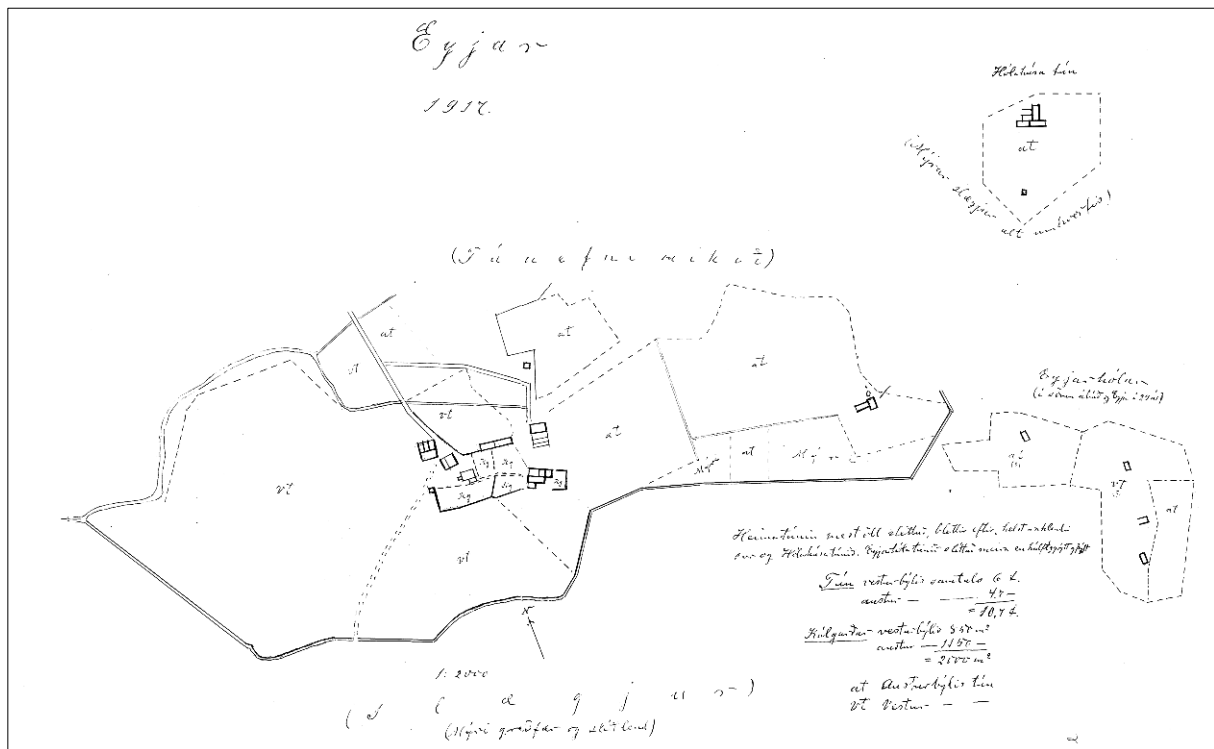

Tóft 003, horft í norðvestur.

Tóft er undir suðvestanverðum Stórás, tæpa 400 m austur af bæjarhól 001. Tóftin er hlaðin undir klettum, efst í ræktuðum, litlum túnskika sem er iðagrænn; sennilega

gamalt tún en hefur verið sléttað í seinni tíð. Lækur sem nefnist Ósinn skilur túnskikann frá aðaltúninu á Eyjum. Greinileg, einföld tóft sem hlaðin er á tvær hliðar, að sunnan og vestan en klettarnir eru aðhald að austanverðu. Op er í norðurátt og hefur verið rekið þar inn meðfram klettunum. Alls er tóftin 7 x 4 m frá norðri til suðurs með myndarlegum vegggleðslum sem eru miklar um sig, allt að 1 m breiðar og 0,8 m háar. Töluvert grjótt hefur hrunið úr veggjum og inn í tóftina. Ekki er hægt að útiloka að tóftin sé af útihúsi en þó er líklegra að hér hafi verið lítill rétt, sennilega kvíar. Túnið neðan við tóftina er töluvert hæðótt og virðist ekki ólíklegt að þar hafi einhverntíma staðið mannvirki.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Túnakort Eyja frá 1917, sjá einnig á loftmynd bls. 16.

GK-338:009 heimild um útihús

64°18.472N 21°33.581V

Skv. túnakorti frá 1917 var lítið útihús í túni um 70 m NNA af íbúðarhúsi á Eyjum II og því um 50 m norður af norðurenda núverandi fjóss. Þar er nú sléttað tún.

Engin ummerki sjást um hús í túninu.

Hættumat: hættu, vegna framkvæmda

Heimildir: Túnakort 1917

GK-338:010 heimild um útihús

64°18.443N 21°33.650V

Skv. túnakorti frá 1917 stóð útihús 20-40 m norður af íbúðarhúsi á Eyjum II. Húsið hefur staðið í námunda við vesturenda fjóssins sem nú er. Engin merki sjást um eldra hús.

Hættumat: hættu, vegna framkvæmda

Heimildir: Túnakort 1917

Núverandi fiárhús þar sem áður stóðu Lambhús 012. Horft í norður.

GK-338:011

64°18.326N

21°33.449V

Á túnakort frá 1917 er merktur lítill hringur fast norðan við Lambhús 012. Sennilega hefur þar verið annaðhvort súrheysgryfja eða brunnur. Nú standa steinsteypt fjárhús á sama stað og Lambhús voru áður. Þetta er austarlega í túni, suðvestur af Ásnum. Lækur rennur skammt austan við húsinn. Mikil uppfylling virðist vera undir þeim. Engar leifar sjást af mannvirkinu og sennilega hefur það lent undir uppfyllingu norðan við fjárhúsinn.

Hættumat: hættu, vegna framkvæmda

Heimildir:Túnakort 1917

GK-338:012 Lambhús heimild um lambhús

64°18.324N 21°33.464V

Á túnakorti frá 1917 er sýnt útihús tæpa 300 m ASA af bæjarhól 001. Skv. Ólafi Magnússyni voru þetta Lambhús en um þau segir í örnefnalýsingu: "Hali heitir túnið austan og sunnan Lambhúss, sem fjárhús eru."

Nú standa steinsteypt fjárhús á sama stað og Lambhús voru áður. Þetta er austarlega í túni, suðvestur af Ásnum. Lækur rennur skammt austan við húsin. Töluverð uppfylling virðist vera undir þeim.

Engar leifar sjást af eldra húsi. Af túnakorti að dæma hafa þau hugsanlega staðið eilítið norðar en núverandi hús en þó er hugsanlegt að dálítil skekkja sé í kortinu.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Heimildir:Túnakort 1917; Ö-Eyjar HM, 5

GK-338:014 tóft fjárhús

64°18.243N 21°33.431V

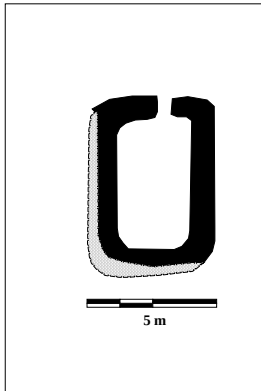
Fjárhústóft frá Eyjarhóli er utan í Torfholti um 430 m austur af bæjarhól 001.

Torfholt er vel gróið og nokkuð um stórgrýti. Stór varða er á hæsta punkti þess, sjá 016.

Tóftin er einföld og alls 7 x 5 m stór frá austri til

vesturs. Hún hallar dálítið mót vestri. Hún er nánast ferköntuð en þó er austurveggurinn ögn bogadreginn. Dyr eru á miðri vesturhlið. Veggir eru vel grónir en þó greinilega grjót í þeim, mest um 0,6-0,7 m á hæð. Ekki vottar fyrir jötum eða garða og raunar er engu líkara en tóftin hafi verið fyllt upp að hluta því að gólfið stendur óvenjulega hátt.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Fjárhústóft 014, horft í vestur.

GK-338:015 hleðsla

64°18.270N 21°33.400V

Leifar grjóthleðslu sjást meðfram vestanverðu og norðvestanverðu Torfholti. Gróið er við rætur holtsins.

Aðeins undirstöður eru sjáanlegar og ekki óhugsandi að um fremur ungt fyrirbæri sé að ræða, hugsanlega girðingaundirstöður en þó er mögulegt að grjóthlaðinn garður hafi verið um holtið, a.m.k. að hluta. Hleðslan sést fyrst við girðingu sem liggur A-V við norðurenda holtsins og stefnir í suðvestur á um 25 m kafla. Þá sveigir hún í suðurátt og er hægt að rekja hana um 35 m til viðbótar áður en hún hverfur. Aðeins er um eitt umfar að ræða, þ.e. eina grjótröð, og sumsstaðar er dágott bil á milli steina og því varla hægt að tala um samfellda hleðslu.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

GK-338:016 varða 64°18.235N 21°33.416V

Varða er á hæsta punkti Torfhólts, um 15 m austur af fjárhústóft 014. Varðan er hlaðin á klöpp sunnan við miðju holtsins sem annars er ágætlega gróið.

Varðan er heilleg og vel hlaðin, ekkert farin að hrynja. Undirstöðusteinarnir eru gríðarstórir en smærra grjót er ofan til. Varðan er ungleg að sjá, laus við skófir og mosa og hefur sennilega verið hlaðin upp á 20. öld, hugsanlega á rústum eldri

Óljósar hleðsluleifar 015, horft í suður.

Varða 016, horft í norður.

Heimildir: Túnakort 1917

GK-338:023 Fjárhúshóll örnefni fjárhús

Steinsteypt fjárhús á Fjárhúshól 023, horft í norðaustur.

Grjóthlaðinn kantur utan í Fjárhúshól 023.

vörðu. Að grunnfleti er hún um 1 m í þvermál en hæðin er mest 1,8 m.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

GK-338:017 gata leið

64°18.135N 21°31.189V

Leifar af töluverðum götuslóðum sjást víða sunnan við Eyjatjörn, um 200 sunnan við bakka hennar uppi í hliðinni.

Gróið, harðlent svæði sem hallar mót norðri. Neðar og nær tjörninni er mýrlendi ráðandi.

Götur eru misgreinilegar en þegar best lætur sjást allt að 14-15 samhlíða paldrar sem eru að langmestu leyti grónir nema efsta gatan sem er greinilega fjárgata nú. Ekki er vitað hvort þetta var alfaraleið.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

64°18.429N 21°32.956V

"Fjárhúshóll er upp undir fjallinu og Grjóthóll austur af honum," segir í örnefnaskrá. Að öllum líkindum er Fjárhúshóll sami staður og nefndur er Hólahúsatún á túnakorti frá 1917. Á kortinu eru greinilegar byggingar á túninu, það sem hér er skráð og að auki 036.

Grasi gróinn hóll og túnskiki umhverfis.

Nú standa gömul, steinsteypt fjárhús með hlöðu á hólum og er vitað að þau voru byggð upp úr eldri fjárhúsum. Húsin snúa hér um bil austur-vestur. Mikið grjót er meðfram bæði austur- og suðurhlið og engu líkara en þau hafi verið steipt inni í hlöðnum grunni eldri húsa. Grjótið er stórt og að nokkru leyti gróið. Sunnan í

fjárhúsbrekkunni, um 10 m suðvestur

af fjárhúsinu, er myndarleg grjóthrúga, lítt gróin, og ekki ósennilegt að grjótið komi úr eldri rústum. Um 15 m suður af húsinu er grjóthlaðinn kantur utan í brekkunni og liggur austur-vestur. Hlaðið er úr stórgrýti og sést aðeins sú hlið hleðslunnar er snýr mót suðri. Alls er kanturinn um 7 m langur og um 60 cm hár. Hlutverk hans er óljóst.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Ö-Eyjar HM, 4

GK-338:027*Eyjhólmógrafir*

náma mógrafir

64°18.407N 21°33.338V

"Þá er það í Eyjatúninu: Höfðar eru norður við ósinn. Þar á móti hinu megin við Ósinn er Ósstykki, svo Móar þar austur eftir og Mógrafir og Eyjhólmógrafir undir Stóraásnum," segir í örnefnaskrá. Mógrafir sem virðast passa við þessa lýsingu voru vestanundir miðjum Stórás, tæpa 300 m austur af bæ 001.

Á þessum stað eru nú framræst túnstykki, víða mjög blaut.

Fremur óljósar leifar mógrafa sjást í túnunum. Þau eru mjög óslétt og var mógröfum jafnan kennt um. Alls taka stykkinn yfir svæði sem er um það bil 100 x 70 m stórt frá austri til vesturs.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Heimildir:Ö-Eyjar HM, 5

Óljóst mótar fyrir mógröfum 027 í stykkjunum, horft í suðvestur.

GK-338:029 *Smiðjutún* heimild um smiðju

"Smiðjutún heitir túnblettur á milli Eyjabæjanna niður að Ós," segir í örnefnaskrá. "Smiðjutún: Áður fyrr hefur verið smiðja fyrir framan vestra íbúðarhúsið í Eyjum, sem nú er. Guðni faðir Hans mundi ekki eftir henni, en heyrði talað um hana. Þar var eitt sinn grafið niður á viðarkol, minjar um þessa smiðju," segir í athugasemdum og viðbótum við örnefnaskrá. Norðan við Eyjabæina er sléttá tún allt að Ósnum. Heimreiðin liggur um túnið. Þar er nú sléttá tún Engin merki sjást á yfirborði um mannvistarleifar. Af lýsingunni að dæma hefur meint smiðja staðið býsna nálægt Eyjum I og því sennilega utan skipulagssvæðis en Smiðjutúnið verið nefnt eftir henni og náð yfir töluvert svæði, sennilega allt uppundir 130-150 m norðurfyrir bæjarhól 001.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Mógrafir 030, horft í suðvestur.

Heimildir:Ö-Eyjar HM, 5; Ö-Eyjar ath og viðb., 3

GK-338:030 náma mógrafir

64°18.283N 21°30.843V

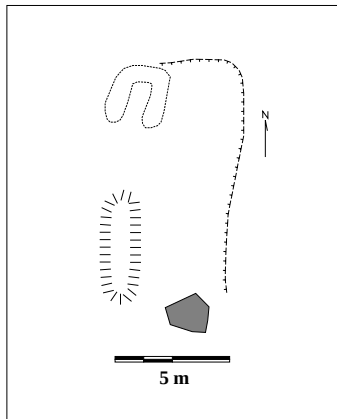
Mógrafir eru 4-500 m austur af Eyjatjörn, sunnan við veginn sem liggur í átt að Möðruvöllum og 2-300 m suðvestur af nýbýlinu Hvassnesi.

Gljúp mýri sem hefur verið framræst með skurðum að hluta.

Greinilegar mógrafir, nokkrir óreglulegir pollar í mýrinni á svæði sem er um 30 x 30 m stórt. Á nokkrum stöðum eru brúnir grafanna reglulega stungnar. Dýpt er um 0,6 m.

Hættumat: vegna framkvæmda

Heimildir:Ö-Eyjar HM, 5

"Þar utar [en Votahjalli] Kirkjuhjallagil og Kirkjuhjalli. Þar uppi er dálítið graslendi. Þar niður frá við gilið er Réttarbolli rétt við veginn," segir í örnefnaskrá. Tóft sem líkast til er í Réttarbolla er norðan við veginn, tæpa 500 m NA af bæjarhól 001. Hún er 20-30 m norðan við vegarslóða sem gætu verið leifar af eldri vegi. Vel gróin brekka sem snýr mót suðri undir Meðalfelli. Mikið er um uppgróna skriðutauma í hlíðinni og stórgrýti sem hrúnið hefur úr fjallinu. Tóftin er alls 9 x 7 m stór og snýr frá austri til vesturs, þvert á brekkuna. Hún hefur verið grafin inn í brekkuna og rís norðurhliðin hæst, allt að rúmum metra. Hún hefur verið hlaðin upp að innanverðu og vesturhlið einnig. Hleðslur eru að mestu leyti grónar en þó grillir í grjóti hér og þar. Tóftin hefur sennilega verið alveg opin í austur en fyrir suðurhlið hefur verið hleðsla, nú afar illa farin en sennilega um 5 m löng. Við suðvesturhorn tóftarinnar mótast mjög óljóst fyrir litlu hólfi, um 3 x 2 m stóru frá austri til vesturs og gæti það hafa verið opið í austur líkt og stóra tóftin. Þessi tóft gæti verið af stekk en ekki er vitað um slíkt mannvirki annarsstaðar í landi Eyja.

Hættumat: vegna framkvæmda

Heimildir: Ö-Eyjar HM, 5

Tóft 031 er hægra megin við manneskjuna á myndinni. Horft í suðaustur.

GK-338:036 þúst útihús

64°18.418N 21°33.015V

Samkvæmt túnakorti frá 1917 stóð útihús sunnarlega í Fjárhúshólnum 023, um 70 m suður af sjálfu fjárhúsinu. Sléttuð tún er neðan við hólninn. Engar leifar sjást af húsi á þessum slóðum en 20-30 m ofan eða norðan við staðinn er sléttur stallur utan í hólnum og sést þar mjög óljós tóft. Hún er allt að 4 x 7 m stór frá austri til vesturs. Ekki sést grjóti í meintum hleðslum og ekki ljóst hvort um er að ræða húsið sem merkt er inn á túnakortið.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

GK-338:039 Huassnes bæjarstæði býli

1705: "Huassnes, annað afbýli af þessari jörðu." "Norður við Laxá er Hvassnes, þar var eitt sinn býið. Lagðist byggð þar snemma niður á 18. öld. Þar eru því gamlar tættur," segir í örnefnaskrá. Nú er nýbýli sem nefnist Hvassnes austan undir Meðalfelli. Það er utan skipulagsreits og ekki fékkst uppgefið hvort hið upprunalega Hvassnes hefði verið á sama stað. Allt svæðið meðfram ánni sem lendir innan skipulagsreits var hins vegar gengið og þar fundust engar rústir.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Heimildir: JÁM III, 406; Ö-Eyjar, 3

GK-338:040 bæjarstæði býli

1705: "Önnur hjáleiga var byggð heima í túninu og ekki nafngift byggð alleina um eitt ár og hvorki fyr nje síðar. Er nú síðan nær 60 ár. Kann ei aftur að byggjast á heimajardarinnar skaða." Ekki er vitað hvar þessi hjáleiga stóð.

Heimildir: JÁM III, 406

GK-339:001 Eyjahóll bæjarhóll bústaður

Eyjahóll hét hjáleiga Eyja. Bærinn stóð rétt um 400 m SSA af bæjarhól Eyja og er bæjarstæðið að mestu leyti

utan deiliskipulagssvæðis. Þar stendur nú sumarbústaður. Þess skal þó getið hér að bærinn stendur á rana sem gætu verið uppsafnaðar mannvistarleifar að einhverju leyti. Suðurbrún þessa rana er inni á deiliskipulagssvæðinu og ráðlegt að fara með gát ef framkvæmdir yrðu þar í náunda. Svæðið er skyggt með gulum lit á fornleifakorti bls. 15.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

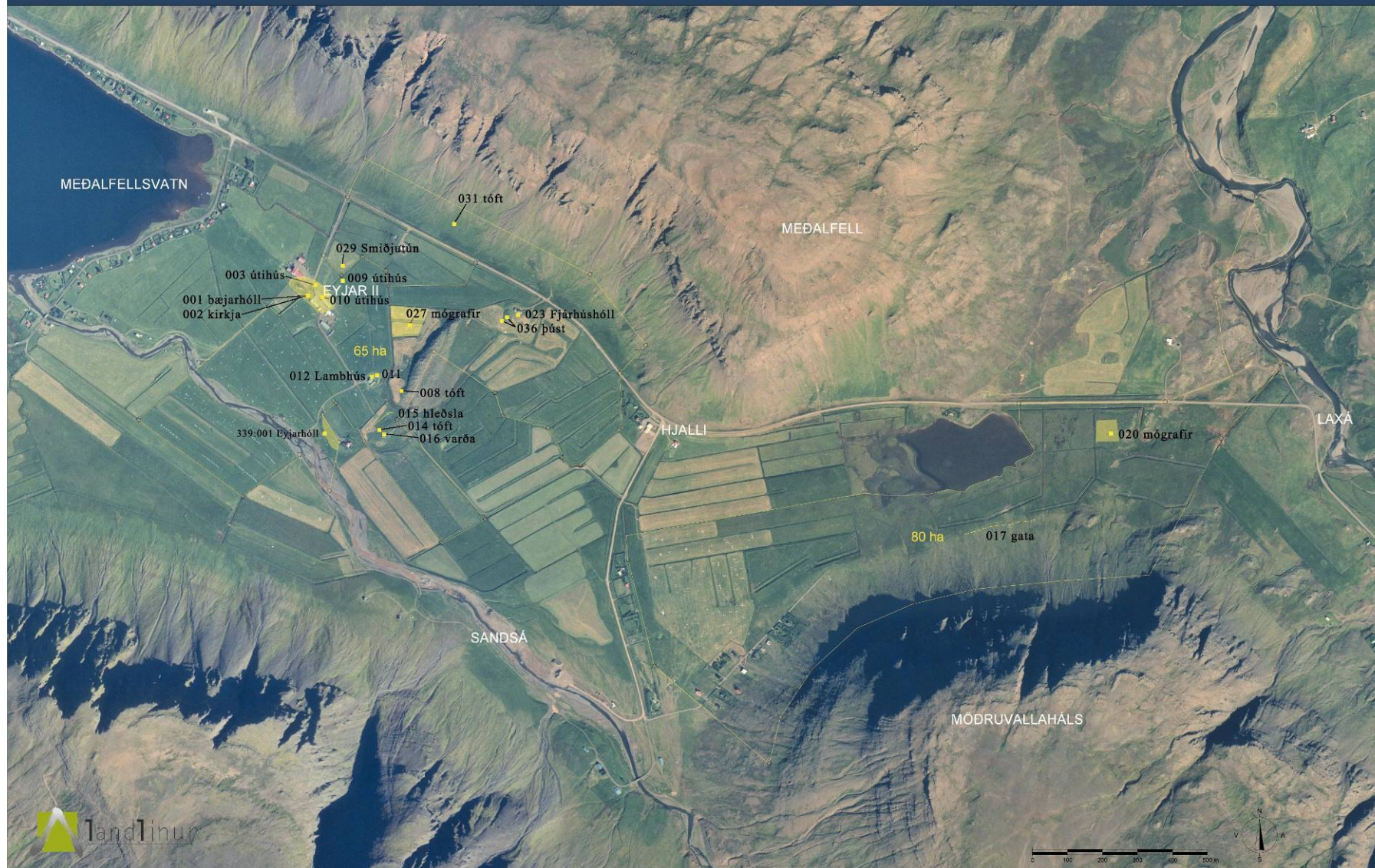
IV. Fornleifar innan deiliskipulagsreita

Alls voru skráðar 20 fornleifar innan deiliskipulagsreitanna. Langflestar þeirra eða 16, eru á þeim vestari og kemur það ekki á óvart, enda er þéttleiki minjastaða yfirleitt langmestur umhverfis gömul bæjarstæði. Skýringin er sú að þar hafa umsvif manna verið mest og fjöldi útihúsa yfirleitt staðið í kringum bæjarstæði. Tóftir sjást á þremur stöðum: Ein fjárhústóft (014) sem tilheyrði býlinu Eyjarhóli, tóft sem gæti verið af kvíum (008) undir Ásnum og að auki tóft (031) uppi undir Meðalfelli sem sennilega er af lítilli rétt eða stekk.

Á austari reitnum er einungis vitað um tvo fornleifastaði, annars vegar mógrafir og hins vegar götupaldra sem liggja frá austri til vesturs sunnan við Eyjatjörn. Svæðið er að miklu leyti mýrlent og skýrir það sjálfsagt lítinn fjölda fornlefa.

Að auki eru í skránni tveir staðir sem ekki var unnt að staðsetja: Annars vegar býlið Hvassnes sem var norður við Laxá en ekki fundust nein merki þess innan reitsins og sennilegt að það hafi verið utan hans. Hins vegar er það ónefnd hjáleiga sem var í heimatúninu en ekki vitað hvar.

Eins og nefnt var í inngangi var deiliskipulag ekki fullmótað þegar fornleifaskráningin fór fram og því ekki unnt að meta hverjir fornleifastaðanna eru í mestri hættu. Vegna óvissunnar eru allir staðirnir taldir í hættu í fornleifaskránni vegna framkvæmda. Rétt er að ítreka að minjadreifing er þéttust í gamla heimatúninu og mestar líkur á að koma niður á fornleifar þar. Mörk gamla túnsins eins og það var árið 1917 hafa verið dregin inn á loftmynd, sjá kort á bls.16.

Fornleifar eru merktar inn á deiliskipulagssvæði með gulum deplum. Deiliskipulagsreitir eru afmarkaðir með gulum línum. Bæjarhóllinn er skyggður með gulum lit, einnig hluti hólsins sem hjáleigan Eyjahóll stóð á og tvö mógrafasvæði.

Útlínur túnakorts frá 1917 (sjá einnig bls. 9) merktar inn á loftmynd með rauðum lit.

V. Niðurstöður og samantekt

- Alls voru skráðar 20 fornleifar á deiliskipulagsreitum á Eyjum II, þar af 17 á þeim vestari, 2 á þeim eystri og ein með óljósa staðsetningu..
- Gengið var um deiliskipulagsreitina í leit að fornleifum og mest áhersla lögð á svæði þar sem reynslan hefur sýnt að fornleifa er helst að vænta, s.s. í þurrlendi og vallgrónum hlíðum.
- Ekki er útilokað að fleiri minjar en þær sem komið hafa fram við heimildaathuganir og vettvangskönnun leynist á svæðinu.
- Fornleifavernd ríkisins getur veitt heimild til þess að fornleifar verði látnar víkja vegna framkvæmda að undangenginni rannsókn, eða þær huldar og setur skilmála þar að lútandi.
- Mikilvægt er að öll frávik frá fyrirliggjandi tillögu um skipulag verði skoðuð með hliðsjón af upplýsingum um fornleifar á reitnum.

Heimildir

DI: Íslenskt fornbréfasafn I-XVI, Kaupmannahöfn/Reykjavík 1857-1972.

JÁM III: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* III. Kh. 1913.

Ö-Eyjar: Örnefnalýsing Eyja, Ari Gíslason skráði eftir Guðna Guðnasyni. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Eyjar HM: Örnefnalýsing Eyja, Haraldur Magnússon bóndi skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Túnakort 1917. Þjóðskjalasafn Íslands.

Heimildamaður:

Ólafur Magnússon frá Eyjum II.

Viðauki:

Svæðisskráðar fornleifar á Eyjum og Eyjarhóli utan deiliskipulags

GK-338:004 heimild um útihús
Heimildir:Túnakort 1917

GK-338:005 heimild um útihús
Heimildir:Túnakort 1917

GK-338:006 heimild um útihús
Heimildir:Túnakort 1917

GK-338:007 heimild um útihús
Heimildir:Túnakort 1917

GK-338:013 heimild um sel
1705: "Selstöðu á jörðin í heimalandi." "Svo er Seltindur framanvert við Hrúttadal og Selmýrar þar fyrir neðan og Sel, við Hrúttadalsá þar sem hún rennur í Sandsá." Segir í örnefnaskrá
MG:: "Sel hefur verið í miðjum dalnum vestanmegin árinna, sem eptir honum rennur. Við selið gengur upp afdalur dálítill á snið suðvestur í vesturhlíð dalsins, og kalla menn dalkorn það Hrúttadal, en Seltindur heitir milli dalanna."
Heimildir:JÁM III, 405; Ö-Eyjar HM, 2; MG: Ferðabók, 38

GK-338:018 *Prestvarða* varða
"Norður við Laxá er Lambhagi; nokkru neðar er Markalækur þaðan í Prestvörðu og upp á Meðalfell, eftir háfjallinu vestanvert við Svarthamra í Meðalfellsvatn." Segir í örnefnaskrá
Heimildir:Ö-Eyjar HM, 1

GK-338:019 *Selhólar* örnefni sel
1705: "Selstöðu á jörðin í heimalandi." "Selhólar eru niður við ána heimanvert við Stóruskálarlæk. Þá er Miðskál. Úr henni rennur Miðskálarlækur og Miðskálarmóar norðanverðu við lækinn og Miðskálarnúkur þar upp af." Segir í örnefnaskrá
Heimildir:JÁM III, 405; Ö-Eyjar HM, 2

GK-338:020 *Hagagarður* heimild
"Gljúfur heitir einu nafni allt með ánni. Þá er Hagagarður gamalt mannvirki heima í dalnum." Segir í örnefnaskrá "Kippkorn fyrir innan Sand, en að austanverðu við Sandsá, er gamalt garðlag ofanúr fjalli niður í á. Það er gamall vörslugarður, og er nú kallaður Hagagarður. Hann hefur verið úr grjóti og sér enn undirstöður hans."
Heimildir:Ö-Eyjar HM, 3; MG: Ferðabók, 39

GK-338:021 heimild um áveitu
"Fyrir heima Öxl er Grashvammur vel gróíð, þá Grjóthvammur og Ferhyrningur, dálítið klettabelti rétt við veginn. Þar út í mýrinni var Lóma, sem nú er búið að þurrka upp. Tjarnarhringur heitir mýrin við tjörnina sem afmarkast af gömlum skurðum sem áttu að þurrka hana," segir í örnefnaskrá. Tjörnin
Heimildir:Ö-Eyjar HM, 3-4

GK-338:022 heimild
"Upp af Grashvammi eru Mórauðhúsnúkar. Þá er Dagfjárhúsmelur fyrir vestan Ferhyrning, gömul rúst, nú nýbýlið Hjalli." Segir í örnefnaskrá HM
"Þar var reist nýbýlið Hjalli, sem byggt var ca. 1953." Segir í örnefnaskrá AG
Heimildir:Ö-Eyjar HM, 4; Ö-Eyjar AG, 4

GK-338:024 *Sandsgrafir* heimild um mógafir
"Við Djúpalæk að norðanverðu var Efrabarð, þá Sandsgrafir og Neðrabarð." Segir í örnefnaskrá Í
athugasemdu segir að þarna hafi verið gamlar mógafir.
Heimildir:Ö-Eyjar HM, 4; Ö-Eyjarath og viðb., 3

GK-338:025 *Ormsnaust* heimild um naust

"Niður við vatnið var gamalt naust, sem heitir Ormsnaust, að mestu horfið, kennt við Orm Vigfússon sýslumann í Eyjum." Segir í örnefnaskrá

Heimildir:Ö-Eyjar HM, 5

GK-338:026 heimild um mógrafir

"Þá er það í Eyjatúninu: Höfðar eru norður við ósinn. Þar á móti hinu megin við Ósinn er Ósstykki, svo Móar þar austur eftir og Mógrafir og Eyjhólmógrafir undir Stóraásnum." Segir í örnefnaskrá

Heimildir:Ö-Eyjar HM, 5

GK-338:028 *Borgarhóll* örnefni fjárskýli

"Borgarhóll heitir klapparhóllinn neðan við veginn." Segir í örnefnaskrá

Heimildir:Ö-Eyjar HM, 5

GK-338:032 *Vörðuhjalli* örnefni

"Næsta gil[eftir 031] er Vörðuhjallagil og Vörðuhjalli þar uppi." Segir í örnefnaskrá

Heimildir:Ö-Eyjar HM, 6

GK-338:033 *Eyjarétt* heimild um rétt

Í Gróukotsklettum [015] er mjótt gil, sem heitir Skora; þar utar er gil, sem heitir Svarthamarsgil við Svarthamra. Þar niður frá er Eyjarétt." Segir í örnefnaskrá

Heimildir:Ö-Eyjar HM, 6

GK-338:034 *Kvíastæði* örnefni kvíar

"Kvíastæði heitir landið vestan vegar þegar farið er ofan frá fjalli heim að Eyjum og Mönguvað á Ósnum þar við og Hundapyttur í Ósnum nokkru neðar þar sem hann er breiðastur með vík inn í suðurbakkann." Segir í örnefnaskrá

Heimildir:Ö-Eyjar HM, 6

GK-338:035 *Mönguvað* heimild um vað

"Kvíastæði heitir landið vestan vegar þegar farið er ofan frá fjalli heim að Eyjum og Mönguvað á Ósnum þar við og Hundapyttur í Ósnum nokkru neðar þar sem hann er breiðastur með vík inn í suðurbakkann." Segir í örnefnaskrá

Heimildir:Ö-Eyjar HM, 6

GK-338:037 *Sjálfkvíavað* heimild um vað

"Á flötinni [sjá 014] er ekkert sem bendir til sjálfkvía fyrir fé. Í ánni niðurunan var Sjálfkvíavað." Segir í athugasemdum og viðbótum við örnefnaskrá

Heimildir:Ö-Eyjar ath og viðb., 3

GK-338:038 heimild um leið

"Vegur hefur legið epter dalnum [Eyjadal] og hafa Kjósarmenn mest farið hann. - Hann kemur saman við Svínaskarðsveginn hjá nyrðri disinni á skarðinum, og liggur austan og norðanundir Móskarðshnúki enum eystasta."

Heimildir:MG: Ferðabók, 39

GK-338:041 *Grou Kot* bæjarstæði býli

1705: "... hjáleiga frá Eyjum, bygt um fáein ár. Landskuld vita menn ei hvör verið hefur, en meira ekkert kúgildi fylgt hafa. hefur í auðn legið fram undir 60 ár, og kann ei aftur að byggjast án jarðarinnar skaða." "Fyrir utan Góðagil er Gróukotsgeiri og Gróukotsskriða utar, klettarnir fyrir ofan Gróukotsklettar, þar niður frá er Gróukot og Gróukotsmýri. Í Gróukotsklettum er mjótt gil, sem heitir Skora; þar utar er gil, sem heitir Svarthamarsgil við Svarthamra" Segir í örnefnaskrá

Heimildir:JÁM III, 406; Ö-Eyjar, 6

GK-338:043 heimild um brunn

"Borgarhóll [028] er hóll neðan við veg, neðan Vörðuhjallagils, með smáklettum. Þar upp af er brunnur, sem vatn er tekið úr." Segir í örnefnaskrá

Heimildir:Ö-Eyjar AG, 6

GK-338:099 heimild um útihús

Heimildir:Túnakort 1917

GK-339 Eyjahóll

Hjáleiga Eyja (GK-338) 1705 og 1847, í sömu ábúð og Eyjar frá 1888.

1840: "Þar er heyskapur sæmilegur, beitarland minni, lítill útigangur." SSGK, 257.

GK-339:002 heimild um útihús

Heimildir:Túnakort 1917

GK-339:003 heimild um útihús

Heimildir:Túnakort 1917

GK-339:004 heimild um útihús

Heimildir:Túnakort 1917